

بابا فرید شکر گنج

وقاص بٹ

سٹوک آن ٹرینٹ (ولایت)

بابا فرید شکر گنج برصغیر دے اوناں بزرگاں چوں میں جہاں اپنی پوری حیاتی لوکائی دی بہتری تے حق سچ دی گل کردیاں گزاری۔ آپ نے صرف غریباں تے دکھیاں دی گل بات ای نہیں کہیتی بلکہ عملی طور تے لوکائی وانگر حیاتی گزار کے تکلیفاں سہہ کے ایہو جی مثال قائم کہیتی جے لوگ آپ دی سچائی نوں من تے مجبور ہو گئے۔ ایہو وجہ اے جے آج وی بابا فرید اپنے عمل، سچائی تے سبقاں راہیں لوگاں دے دلاں وچ وسدے نیں تے لوگ آپ نوں جنون دی حد تک پیار کر دے نیں۔

بابا فرید ہور دا اصلی ناں فرید الدین مسعود تے لقب شکر گنج سی۔ آپ بچے ای سن جدوں بابا فرید دے پیو اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ باپ دی جدائی نے آپ نوں کلیاں رہن تے سوچن دی عادت پادتی۔ آپ دی مڈھلی تعلیم آپ دی ماں قسوم بی بی ہور نے کہیتی تے اٹھاراں سال دی عمر وچ آپ ہور پڑھائی لئی ملتان وچ مولوی منہاج الدین ہور دا مدرسہ وچ داخل ہو گئے۔ ایس مدرسہ وچ ای آپ دی پہلی ملٹی حضرت خواجہ بختیار کاکیؒ ہور اے جو اوس ویلے خواجہ معین الدین چشتیؒ ہور اے دے خلیفہ سن۔ اپنی پہلی ملٹی وچ ای خواجہ بختیار کاکیؒ آپ دی محنت لگن تے علم توں متاثر ہوئے۔ دوجے پاسے بابا فرید ہور وی ایس پہلی ملٹی وچ ای خواجہ بختیار کاکیؒ نوں اپنا مرشد من لیا۔ جدوں خواجہ بختیار کاکیؒ ملتان توں واپس دئی گئے تے بابا فرید وی اوناں دے نال سن۔ دئی وچ اک وڈے اکھ وچ آپ نے خواجہ بختیار کاکیؒ دے ہتھ تے بیت کہیتی۔ کچھ ویلا دئی گزارن توں بعد خواجہ بختیار کاکیؒ ہور اے آپ نوں دُنیا دیکھن، دُنیا دے لوگاں نوں ملن تے اوہناں دے حال جانن لئی آکھیا۔ اوناں وقتاں وچ سفر سوکھا نہیں سی ہوندا۔ جنگل، خطرناک جانور تے دوجیاں بہت ساری مشکلاں سفر دا حصہ ہونداں سن۔ اُتوں اے سار سفر پیدل یا جانوراں تے کہیتا جانداسی۔

فرید چلے پردیس کو قطب جو کے بھاؤ

سانپاں جو دھان ناہراں تینوں دانت بندھاؤ

ایس حکم توں بعد بابا فرید کئی سالوں تیکر دُنیا دے کئی ماکاں دا سفر کہیتا جدے دوران آپ بغداد، بخارا، سبستان، خراسان، قندھار، غزنی، نیشاپور، مکہ معظمہ تے مدینہ منورہ وی گئے۔ ایس سفر وچ بابا فرید ہور اے لکھاں لوگاں تے کئی وڈے وڈے بزرگاں نال ملتی کہیتی۔ دُنیا دے دکھی دسینکاں دی حالت دیکھی، اوناں نال گل بات وی کہیتی، نال ویلا وی کئی تے آخر کار واپس اپنے مرشد کول دئی اڑے۔ دئی کچھ چر رہن توں بعد ہانسی جا ڈیرے لائے۔ ہانسی دی لوکائی نال اپنی جڑت کپی کہیتی تے بارہ ورے ہانسی وچ رہن توں بعد حضرت خواجہ بختیار کاکیؒ ہور اے مرن توں بعد دئی اڑے تے اپنے مرشد دی گدی سنبھالی پر دئی دے حکمراناں تے دربار توں دور رہن لئی تے عام لوگاں نال سدھاسا نوں تعلق قائم رکھن لئی پہلے ہانسی گئے تے فیڈیرے اجوہن آ لائے۔ اجوہن اوس ویلے اجاڑ علاقہ سی جتھے جنگل ای جنگل سی جانوراں داراج سی۔ اجوہن نوں آج کل پاکپتن آکھیا جانداسی۔ پاکپتن رہن لئی کوئی سوکھی جگہ نہیں سی، غربت عام سی تے لوگاں دی حیاتی بڑی مشکل لنگ رہی سی۔

رُت پھری ون کنیا، پت جھڑیں جھڑیاں

چارے گنڈاں ڈھونڈیاں رہن کتھاؤں ناہیں

ایس توں بعد بابا فرید ہور اپنی ساری حیاتی پاکپتن دی دھرتی تے ایہو دے لوگاں نال گزار دتی تے آخر کار ۹۵ ورہیاں دی عمر وچ پردہ کر گئے۔ آپ دامزار آج وی پاکپتن دی رونق اے۔ بابا فرید ہور اے دی حیاتی تے رہن سہن دیکھن توں بعد ای کہہ سکدے آں جے آپ نے اپنے عمل، علم، زندگی تے شاعری راہیں سانوں بہت سارے سبق دتے جہاں وچوں کچھ سبقاں بارے کھول کے لکھ رہے آں۔

۱: وقت دے حکمراناں دی پرواہ کیتیاں بناں سچی گل کرناں

بابا فرید ہور اپنی حیاتی وچ خاندان غلاماں توں علاوہ دس یا گیاراں دوجے حکمراناں دا دور دیکھیا۔ اے دور سیاسی افراتفری دا دور سی۔ بابا فرید اپنی پوری حیاتی وچ نہ تے کسی دربار دا حصہ بنے تے نہ ای کسی حکمران دی کھل کے مخالفت کہتی۔ آپ نے ہمیشہ لوکائی لئی حکمراناں توں ڈرے بغیر سچی گل کہیتی تے حکمراناں توں دوری رہے تاں جے لوگاں نال جڑت کپی

رہوے۔ ایس دوران آپ دا وبیہ اک بادشاہ دی دھی نال وی ہو یا پر آپ نے اپنی فقیری، سادگی تے درویشی نہ چھڈی۔ لوکاں جد اپنی اکھیں اے ویکھیا تے اوناں دا بابا فرید نال پیار تے اعتبار ہو وودہ گیا۔ توارنخ وچ سانوں اے وی مدد اے جے اک واری تعلق خان جھیرا اپنے ویلے دا بڑا وڈا ظالم فوجی جرنیل سی جو بعد وچ حکمران وی بنیا اپنی فوج نال پاکپتن دے نیڑیوں لنگ رہیسی۔ تعلق خان نے بابا فرید ہور انوں پیغام دتا جے او، تے اودھے فوجی آپ دی زیارت کرنا چاہندے نیں۔ بابا فرید نے آکھیا جے او عبادت وچ مشغول نیں تے ملاقات نہیں ہوسکدی۔ تعلق خان نے کئی واری ملٹی دی گذارش کیتی پر بابا فرید کسی ڈر توں بغیر ملن توں معذوری ظاہر کیتی۔ جدوں تعلق خان نے بہت منتاں کیتیاں تے آپ نے اپنا گرتا پاکپتن توں باہر اک درخت تے ٹنگ دتا تے آکھیا جھیرا میرے گرتے نوں ہتھ لالوے گا او سمجھے جے او نے میری زیارت کرلی۔

۲: لوکاں تے غریباں نال پیار تے اوناں وانگر رہنا۔

بابا فرید ہور ان مختلف علاقیاں وچ زندگی سادگی درویشی تے عوام دوستی تے عمل کر کے گذاری جس نال لوکاں دی اک بڑی وڈی گنتی آپ توں متاثر ہوئی۔ آپ دا کہنا تے عمل کرنا کو جیسی۔ او صرف غریباں دے نال پیار ای نہیں کردے سن بلکہ نال غریبی دی حالت وچ رہنا وی پسند کردے سن۔ ایہو گل اوناں دے سچے ہون دی نشانی بن گئی تے لوکاں نے اوناں نال بہت پیار کیتا۔ جدوں بابا فرید ہوری پاکپتن اپڑے تاں پہلے پہل اوناں درختاں دے پتیاں نال ڈھڈ بھریا، فاتقہ وی کٹے۔ عنصر صابری لکھدے نیں ”آپ ہمیشہ روزہ رکھتے شربت کا ایک پیالہ سے جس میں منقہ کے چند دانے ہوتے افطار کرتے تھوڑا سا خود پیتے باقی حاضرین میں تقسیم فرمادیتے آپ کی پوشاک شکستہ ہوتی آپ کے پاس ایک کبیل تھا جو اتنا چھوٹا تھا کہ جب بیروں پر ڈالتے تو سرنگا ہو جاتا جب سر پر ڈالتے تو پاؤں ننگے ہو جاتے توکل کا یہ حال تھا کہ جو کچھ آتا وہ خرچ کر دیتے“ (ہشت بہشت صفحہ نمبر ۱۹۹، ۲۰۰)۔

میں جانیا دکھ مچھی کو، دکھ سہمائے جگ
اُتے چڑھ کے دیکھیاں تاں گھر گھر ایہا اگ

۳: مذہبی رواداری تے برابری دی بنیاد تے انسان دوستی دی گل کرناں

بابا فرید ہور ان دور سیاسی تے مذہبی افراتفری دادوری برصغیر دے حکمران تے مسلمان سن پر لوکاں دی اکثریت ہندی جھیری ذات پات دے نظام پاروں اُچ نیچ تے پاک پلٹ حصیاں وچ ونڈی ہوئی سی۔ بابا فرید اپنی تعلیم راہیں جدوں ذات پات دے خلاف گھل کے گل بات کیتی تے بہت سارے ہندو اسلام ول آئے تے آخر کار مسلمان ہو گئے۔ عنصر صابری نے ہشت بہشت وچ لکھیا اے جے ”پنجاب کی پینتیس ذاتوں اور گوتوں کو آپ نے مسلمان بنایا جن میں راجپوت۔ جاٹ انکی تمام گوتیں۔ کھرل، کھوکھر موکھر، وٹو، ٹوانے، سیال، رانجھے، جوہی، کاٹھیا، دہنی وال مشہور ہیں“ (صفحہ نمبر ۱۸۹)۔ بابا فرید ہور ان نے مختلف مذہباں دے لوکاں نوں سمجھاون دے نال نال مسلماناں نوں وی اسلام دی انسان دوستی داسبق دتا۔ آپ نے شریعت دے ناں تے متشدد درجناں دی مخالفت کر دیاں ہویاں زندگی نال پیار کرن تے انسان دوستی دی گل کیتی۔ مقصود ثاقب فیضارنا ہور ان شجاع الحق دی ایس گل نوں انگریزی وچ ایس طراں لکیریا

"Fareed... realised that shariya had lost its creativity and the Muslim state using it for oppression. The dominant Muslim community was asserting its superiority on dogmatic grounds over the people of other faiths. In such a situation, fareed led indian Muslim to stand for open vision, universal harmony, inner peace, renunciation of worshipping the world and dogma, respect for individual, regardless of his apparent ritualistic behaviour" (2005 :31)

آپ دی اے گل اوس ویلے دے مٹاں تے پاکپتن دے قاضی نوں چنگی ناں لگی۔ پاکپتن دے قاضی نیں آپ دیاں بہت ساریاں شکایتاں کیتیاں۔ اوس ویلے دے مولویاں وی آپ نوں غلط ثابت کرن لئی بڑا زور لایا تے قوالی دے خلاف فتوے وی دتے پر آپ اپنی گل نوں ہور زور شور نال اگے ودھاندے رہے۔ مقصود ثاقب فیضارنا ہور ان دے مطابق ’اک واری آپ نوں دسیا گیا جے شریعت وچ میوزک دی اجازت نہیں تے بابا فرید تے ایس گل نوں سختی نال رد کیتا تے آکھیا ”اک بندہ خدای محبت دی اگ وچ کل رہیا تے اک بندہ شریعت دے اصولاں دی گل کر رہیا اے“۔ (ترجمہ صفحہ نمبر ۳۱)

کھنڈ مصلّا، صوف گل، دل کاتی، گڑوات

باہر دے چاننا، دل اندھیاری رات

۴: لوکانی تک اپڑن لئی اوناں دی ماں بولی وچ گل کرنا

بابا فرید ہوراں لوکانی تیکر اپنی گل چنگے طریقے نال اپڑان لئی ہمیشہ اوتھوں دی لوکانی دی ماں بولی وچ گل بات تے شاعری کیتی۔ آپ دی مڈھلی تعلیم فارسی وچ سی تے کجھ کتاباں دی فارسی وچ لکھیاں عنصر صابری نے ہشت بہشت وچ مقبول انور داؤدی دے حوالے نال ایس طراں لکھیا اے۔ ”بابا صاحب جب تک دہلی رہے فارسی اشعار کہتے رہے۔ ہانسی کے قیام کے دوران آپ اردو اور ہندی میں شعر کہتے رہے۔ مقصد صرف یہ تھا کہ اپنے دین کا پیغام اس علاقہ کے لوگوں میں اس انداز سے پیش کرنا کہ وہ اسے سمجھ سکیں۔ اسی طرح جب آپ اجودھن میں تشریف لائے تو آپ نے پنجابی زبان میں اشعار کہنے شروع کر دیے“ (صفحہ نمبر ۲۰۳) محمد آصف خان جمبیرے کے پنجابی دے مہان لکھاری نیں ’ آکھیا بابا فرید نے‘ وچ ایس گل نوں مولوی عبدالحق دے حوالے نال ایچ لکھیا اے ”۔ دلوں کو ہاتھ میں لانے کے لیے سب سے پہلے ہم زبانی لازم ہے، ہم زبانی کے بعد ہم خیالی پیدا ہوتی ہے۔ درویش کا تکیہ سب کے لیے گھلا تھا۔ بلا امتیاز ہر قوم و ملت کے لوگ اُن کے پاس آتے اور اُن کی زیارت اور صحبت کو موجب برکت سمجھتے۔ عام و خاص کی کوئی تفریق نہ تھی۔ خاص سے زیادہ عوام اُن کی طرف ٹھکتے تھے۔ اس لیے تلقین کے لیے انہوں نے جہاں اور ڈھنگ اختیار کیے اُن میں سب سے مقدم یہ تھا کہ اس خطے کی زبان سیکھیں تاکہ اپنا پیغام عوام تک پہنچا سکیں“ (صفحہ ۴۶)

انجیر وچ اے گل اسی کھل کے کہہ سکدے آں جے بابا فرید دے سبقاں تے عمل دی وجہ کر کے کئی سوسال گزرن توں بعد وی لوکانی بابا فرید نوں جنون دی حد تک تیکر پیار کر دی اے۔ ساری دُنیا توں آپ نال پیار کرن والے لوگ ہزاراں میلاں داسفر کر کے پاکپتن آپ دے مزار تے حاضری دیندے نیں تے ہر سال ۵ محرم توں شروع ہون والے ادناں دے عرس تے لوگ سخت سردی تے جساماں نوں ساڑ دین والی گرمی وچ ننگے پیریں بابا فرید دے مزار تے حاضری دین لئی کئی دن لین وچ لگے رہندے نیں۔ لوکانی دی آپ نال محبت تے مزار دی رونق دن بدن ودھ رہی اے۔ ایس دی وجہ آپ دی لوکانی نال کچی جڑت اے۔ آپ نے غریباں تے عام لوگاں دے دکھڑے سنے، تکلیفاں، تے تنگیاں ادناں وانگر کنیاں۔ ادناں دی ماں بولی وچ لوکانی نوں برابری، مساوات داسبق دتا تے مسلماناں نوں انسان دوستی داسبق دتا۔ بابا فرید مٹلاں نہیں سن پر انساناں دے ہمدردن۔ بابا فرید اپنے محبت بھائی چارے تے انسان دوستی دے سبقاں تے اپنے عمل دی وجہ نال ہمیشہ لوگاں دے دلاں وچ راج کر دے رہن گے۔

فریدا خاک نہ نندیئے خاک کو جیڑ نہ کوء
جیوندیاں پیراں تلے مویا اُپر ہو۔

ورتیاں کتاباں تے مضمون

شفیع عقیل پنجابی کے پانچ قدیم شاعر ۱۹۷۰ انجمن ترقی اردو کراچی
عنصر صابری مترجم ہشت بہشت مجموعہ ملفوظات خواجگان چشت اہل بہشت ۱۹۹۶ پروگریو پبلشرز لاہور
محمد آصف خان ۲۰۰۱ آکھیا بابا فرید نے پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور
پروفیسر محمد پونس حسرت ۲۰۰۳ کلام بابا فرید گنج شکر بک ہوم لاہور

Manzur Ejaz Agust 19 - 25, 2011, The Friday Times Islamabad

Maqsood Saqib, Faiza Ra'ana (Edit) 2005 Hymns of Baba Farid Shakar Ganj Suhel kitab Ghar Lahore